

Մ Ր Ր Կ Ա Ծ Ո Ւ Փ Օ Ր Ե Ր

(ՀԱՏՎԱԾ «ԱՐՑԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ» ԳՐԳՆՑ)

նին՝ գրված նույն թվականի մայիսի 31-ին: Այնտեղ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության քարձր ներկայացուցիչը ցույց է տալիս ոչ միայն իրադրության ընթացիկություն, այլև նոր երևույթի՝ Անդրկովկաս թափանցած խորհրդային իշխանության, խառնակիչ դերի մեջ թափանցելու կարողություն: Այս պատճառով էլ հարկ ենք համարում հետագիորը մեջ բերել ամբողջությամբ:

«Մոսկվա, Արտ. գործ. կոմիսար Զիչերինին, Պատճենը՝ Հայաստանի դիվանագիտական պատգամավորության նախագահ Լևոն Ծանթին, Պատճենը՝ Օրջոնիկիձեին:

Կովկասյան ճակատի Ռազմական խորհրդի նախագահ Օրջոնիկիձեի կողմից լիազորներ Տեր-Փարրի-ելյանի, Կալոգրովի ու Պերնանիի միջոցով Լեոնային Հարաբաղի բնակչությանը հաղորդվել է ռուս կարմիր զորքերը Լեոնային Հարաբաղի սահմանները մտցնելու առթիվ խորհրդի մտադրության մասին. և որ, նրանց

ասածի համաձայն, ամբողջ Արցախ նահանգը՝ մինչև Հազարի գետի հոսանքը, պետք է պատկանի Խորհրդային Ադրբեջանին: Հայկական Լեոնային Հարաբաղը, մինչև համաշխարհային պատերազմի ավարտը պաշտպանված լինելով իր անձեռնմխելիությունը հարձակմամբ իր վրա եկած թուրք-քուրդ-թաթարական հրոսակախմբերից, իր գյուղական պատգամավորների հերթական ութ համագումարներին ամեն անգամ հատուկ կերպով ընդունել է վճռական որոշում իր հարազատ Հայաստանի Հանրապետության մեջ մտնելու օգտին: Սույն թվականի ապրիլի 20-ի կողմ Հարաբաղի գյուղական պատգամավորների իններորդ համագումարը վերստին հաստատել էր նախորդ համագումարներում իր ընդունված անբեր որոշումը՝ միավորվելու Հայաստանի Հանրապետության հետ: Նույն համագումարը կտրականապես մերժել էր Ադրբեջանի իշխանության ընդունումը նույնիսկ նրա մեջ տեղի ունեցած բաղադրական հեղաշրջումից և ևս անում խորհրդային իշ-

խանություն հաստատելուց հետո: Զնայած շարադրածին և չցանկանալով Հարաբաղի գյուղացիությանը ենթարկել՝ պատերազմականոր աղետների, Հայաստանի Հանրապետությունը երկու հանրապետությունների միջև հարցը խաղաղ համաձայնությամբ լուծելու բազմաթիվ առաջարկներ է արել Ադրբեջանի կառավարությանը, որը փորձում է զենքի ուժով Հարաբաղի գյուղացիությանը փաթաթել նրա համար ատելի ադրբեջանական իշխանությունը: Այժմ, երբ իմ կառավարության պատվիրակությունը Մոսկվա է ուղևորվել երկու հանրապետությունների Ռուսաստանի ու Հայաստանի միջև բարեկամական փոխհարաբերություններ հաստատելու համար, բոլորովին անհասկանալի է թվում կոմիսար Օրջոնիկիձեի առաջարկը Հարաբաղի գյուղացիությանը, որպեսզի սա, հակառակ պարզորոշ արտահայտած իր կամքի, իրեն համարի Ադրբեջանի մաս: Իմ կառավարությանը հայտնի չէ նաև, թե կոմիսար Օրջոնիկիձեին ո՞ր կառավարության անունից է խոսում Խորհրդային Ռուսաստանի, թե՛ Խորհրդային Ադրբեջանի: Իմ կառավարությունը արդեն Ձեզ հաղորդել է, որ ինքը պատրաստ է Հարաբաղի հետագա ճակատագրի հարցը հանձնել հենց նրա բնակչության ձեռքը և, վերջինիս շրջանում իններորդ անգամ հանրաքվե անցկացնելուց հետո, հաստատել նրա իսկական ցանկությունն ու տրամադրությունները և որոշումը միավորվելու այս կամ այն պետական կազմավորման հետ: Սույնով վերստին հաստատում եմ իմ կառավարության պատրաստակամությունը և Ձեզ խնդրում եմ նույն հարցով խոսել Մոսկվա եկած մեր պատգամավորության հետ: Հարաբաղի բնակչության կամքի ազատ արտահայտման շահերի համար և վերջինիս (գյուղացիության) անխուսափելի արյունահեղությունից փրկելու նպատակով (խորհրդային զորքերը բռնի կերպով նրանց հայրենիքի խորքը մտցնելու դեպքում) իմ կառավարության անունից խնդրում եմ նախապես շտապ կարգավորել, որպեսզի արգելվի նշված զորքերի մուտքը հայկական Հարաբաղ, ինչպես նաև ետ դարձվեն դրանք Ջիվանջիի գավառի Հասան-Ռիզայից՝ որպես Հայաստանի տարածքի սահմանների մեջ գտնվող շրջանից:

Երևան, 1920 թ. մայիսի 31,
Հայաստանի արտաքին գործերի նախարար՝ Օհանջանյան¹¹:
Ուրեմն, այսպես աշխարհում կա ազգերի ու ժողո

վորդների ինքնորոշման անկախտելի իրավունք, որն արցախահայությունը վճռարար պնդել ու հայտարարել էր իր նախորդ 9 համագումարներում: Եթե դրանց չեք էլ հավատում, ապա փորձեցե՛ք հարցնել կարծիքը՝ թույլ տվե՛ք ազատ ինքնորոշվելու մեր ազգի այն հատվածին, որն ամբողջ աշխարհամարտի ընթացքում ռուսարար իր այդ ինքնությունն ու անկախությունն է պաշտպանել թուրք-ադրբեջանա-քրդական հրոսակախմբերի շարունակական հարձակումներից: Եվ, վերջապես, սուտ ու անարդար հավակնություն ունի Ադրբեջանը, բայց ինչո՞ւ նրա այդ անարդար պահանջը Ռուսաստանի ներկայացուցիչ Օրջոնիկիձեին է ներկայացնում: Այդ ի՞նչ նոր կարգ է, որ մի պետության լիազորը դառնում է մի այլ կառավարության քերականացման էլ այդքան սպառնացող ու դավադիր:

Զի կարելի կանկառել, որ Արցախի այն օրերի դրամատիկական վիճակը մեծ մտահոգություն էր պատճառել Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը: Եվ պատահական չէ, որ Խորհրդային Ռուսաստանի հետ առաջիկայում վարելիք բանակցությունների ծրագրերի մեջ այն ամենակարևոր տեղ էր հատկացրել Արցախի հիմնահարցին: Հայկական պատվիրակությունը, Լևոն Ծանթի գլխավորությամբ, նախապես շտապ կարևոր հանձնարարություն էր ստացել Արցախի առթիվ: Հայտնի է, օրինակ, պատվիրակության լուծելիք խնդիրներից կենտրոնականի՝ բովանդակությունը «Խորհրդային Ռուսաստանը պետք է ճանաչի Հայաստանի անկախությունը՝ ընդունելով Հայաստանի սահմաններում Հարաբաղն ու Գյուլիստանը»:

Այն օրերին Մոսկվայում էր գտնվում նաև հայկական մի այլ պատվիրակություն, որը կատարում էր Թիֆլիսի Հարաբաղյան հայրենակցական կոմիտեի ինչպես նաև Մոսկվայում գտնվող հայ գործիչների հանձնարարությունը:

Պատվիրակության անդամներն էին Ար. Երզնկյանն ու Սիմ. Փիրումյանը, որոնց խնդիրն էր պաշտպանել խորհրդային կառավարության առաջ Հարաբաղի մտրության շահերը:

(Շարունակելի)

⁹ «Հայրենիք», 1923, № 12, էջ 125.
¹⁰ ՀԳԳԿԱ, ք. 200, ց. 1, գ. 563, ք. 184.
¹¹ ՀԳԳԿԱ, ք. 300, ց. 1, գ. 563, ք. 194—195.

Ստանդարտային խորհրդային իշխանության կողմից լիազորներ Տեր-Փարրի-ելյանի, Կալոգրովի ու Պերնանիի միջոցով Լեոնային Հարաբաղի բնակչությանը հաղորդվել է ռուս կարմիր զորքերը Լեոնային Հարաբաղի սահմանները մտցնելու առթիվ խորհրդի մտադրության մասին. և որ, նրանց